

Na kraju još nekoliko općenitih utisaka i primjedbi. Što se same knjige tiče ona je u prvom redu znanstveni rad vlastite zakonitosti — disertacija — koja se ne može samo čitati već se mora studirati. Materija je izričito „graničnog“ karaktera pa nije čudo ako se ovdje ili ondje uključuje „carinska kontrola“ zbog prekoračenja granice mogućeg iz znanstvene znatiželje i idealizma.

Posebno bi trebalo diskutirati o tezi da se kršćanstvo mora osloboditi veza nacionalne i teritorijalne tradicije. Ovdje bih samo podsjetio na činjenicu da je kršćanstvo po sebi jedna tradicija, ali i da ono svuda gdje se realizira — a realizira se kako u živim pojedincima tako i u čitavim narodima na određenim teritorijima — stalno stvara tradiciju, kršćansku tradiciju u kojoj se temelji i održava identitet jednog naroda. Zašto bi se kršćanstvo trebalo osloboditi te objektivacije i zašto se jedan narod ne bi smio nazivati kršćanskim i katoličkim gledajući na povijest svog kulturnog razvitka? To bi trebalo dokazati. Ovo djelo je u svakom pogledu zavrijedilo da i kod nas nađe živ interes i kritički odjek.

J. SABOL

C. F. D. MOULE, THE HOLY SPIRIT, GRAND RAPIDS, Eerdmans, 1978, str. 119.

Nedavno je iz pera C. F. D. Moulea, sada umirovljenog Lady Margaret profesora teologije na sveučilištu u Cambridgeu, izašla knjiga o predmetu danas vrlo popularnom u jednom dijelu kršćanskog svijeta. Ona govori o Duhu Svetome. Da budemo određeniji: predmet je „Duh Božji u kršćanskoj nauci i iskustvu“ (1). Autoru nije bila namjera samo informirati. Svjestan duboke povezanosti između teologije i duhovnosti, za krajnji cilj postavio si je da svojim riječima potakne čitatelja da „još dublje uđu u iskustvo koje one hoće definirati“ (97).

Knjiga je tematski vrlo bogata, pa se u ovom prikazu možemo dotaknuti samo nekih najvažnijih njezinih tema. Bez komentara ćemo preći preko već poznatog Mouleova shvaćanja kako u Bibliji ima malo potvrde za popularno gledište o kozmičkim dimenzijama djelovanja Duha ili preko njegova shvaćanja odnosa između sakramenta i doživljaja Duha po analogiji vjenčanja i života u ljubavi.

Prije nego se osvrnemo na neke značajnije teme u knjizi, evo njezina sadržaja: Postavljanje scene (1–6); Božji Duh i Duh čovjekov

(7–21); Duh Sveti u Novom zavjetu (22–42); Kasniji doktrinarni razvici (43–51); Inspiracija i inkarnacija (52–69); Duh, Crkva i liturgija (70–83); Karizmatско pitanje (84–96).

U djelu o Duhu Svetome Moule nije mogao zaobići danas u teologiji snažno prisutan problem odnosa Isusa i Duha. On ga razmatra u poglavlju pod nazivom *Inspiracija i inkarnacija*. Moule se snažno okomljuje protiv adopcijanističkih tendencija našeg vremena. Bez sumnje se, inzistira autor, može i treba govoriti o Kristovoj „inspiraciji“, no time se ne smije zanijekati kvalitativna razlika koja postoji između njegove inspiracije i nadahnuća svih drugih. Činjenica da Krist posreduje Duha drugima ukazuje „da je Krist prikazan i više nego samo kao vrhunski nadahnut“ (56). Nadalje, oslanjajući se na svoju izvrsnu kratku studiju *The Origin of Christology* (Cambridge, 1977), gdje pokazuje kako se u kristologiji ne može govoriti o „evoluciji“, nego samo o razvitku onoga već na samom početku u zametku prisutnog, Moule pokazuje kako je u Novom zavjetu od samog početka očita vrlo „visoka“ kristologija. To se ponajviše vidi iz ranokršćanskog religioznog doživljaja Krista. „...vrlo je primamljivo prihvatiti vjerojatne i logične teorije o Isusu kao nenadmašno nadahnutom (čovjeku), a ne kao utjelovljenom Bogu. Pa ipak, takve su teorije nestrpljivo presijecanje gordijskoq čvora i uzimicanje pred pitanjem kako objasniti vrlo rane slučajeve kristologije koja prepoznaje Isusa kao transcendentnog Božjeg Sina. Postaviti takvo pitanje nije slijepa konzervativnost. Izraz je to brige da u svjetlu ranokršćanskog iskustva uredni i koherentni sistem puke kristologije nadahnuća nije pojednostavljenje“ (58–59). Ranokršćansko iskustvo Krista ukazuje na nedostatnost „Pneuma kristologije“ i tjera nas prihvatiti „Logos kristologiju“, opravdava, dakle, kasniji teološki razvitak.

Vrlo rano u svojoj knjizi autor uvodi temu Trojstva. Moule u Novom zavjetu prepoznaje često nijekanu razliku između Duha i uskrlog Gospodina. Međutim, zajedno s većinom suvremenih ezegeta, on osjeća nesklad između novozavjetnog učenja o Duhu i kasnijih dogmatskih formulacija. To se odnosi i na „osobnost“ Duha. Moule smatra kako je vjernije svetopisamskim tekstovima misliti o Duhu kao o „osobnoj aktivnosti osobnog Boga“ (46). Takvo shvaćanje osobnosti Duha već ukazuje na putove kojima će krenuti Mouleova misao o Trojstvu. On nalazi kako je u Novom zavjetu temeljnije dvojstvo, a da se nauka o trećoj osobi razvija kao usputni pro-

izvod kristološke misli. Najradikalnija novina Novog zavjeta jest shvaćanje da je Božje jedinstvo „u dijalogu samo sa sobom“ (16). Bog nije „statičko, monolitno jedinstvo. On je živo i pulzirajuće jedinstvo odnosa, jedinstvo između Oca i Sina, Pluralitet u jedinstvu jest najviša objava. „Binitarno‘ shvaćanje Boga je pionirski uvid“ (26). Iz takva binitarnog poimanja razvilo se trinitarno koje je „manje važno za kršćansko shvaćanje Boga nego vječno dvojstvo Oca i Sina“ (51).

Istina je da nam samo *slovo* Novoga zavjeta daje malo prava da govorimo o Duhu kao *trećoj osobi* Trojstva. Međutim, implikacije novozavjetne ekonomije spasenja omogućuju nam ne samo razumjeti zašto su kasnije generacije formirale trinitarno shvaćanje Boga, već i sagledati neminovnost toga procesa. Ali *Moule* je bibličar i takva razmišljanja izlaze izvan njegova djelokruga rada.

U današnjoj se crkvenoj situaciji ne može govoriti o Duhu a izbjeci „karizmatско pitanje“. (To je istina usprkos činjenici da se u određenom smislu nalazimo u post-karizmatском dobu.) *Moule* tome pitanju posvećuje cijelo posljednje poglavlje. Narav toga odjeljka otkriva nam se već u prvoj njegovoj rečenici: „Jedna od najznačajnijih osobina kršćanske scene danas, osobina koja ulijeva nadu, jest ono što se dešava pod širokim naslovom karizmatского pokreta“ (84). U karizmatском se pokretu, tvrdi *Moule*, doživljaj Duha, doživljaj Božje sile, manifestira čudorednom obnovom, govorom jezicima i moći liječenja.

Možda je malo problematičan način na koji *Moule* shvaća najrasprostranjeniji fenomen u karizmatičkom pokretu: govorenje jezicima. Glosolalija je izlivanje osobe u nepoznate riječi, a ne jezik u prihvaćenom smislu te riječi. *Mouleu* kao bibličaru možemo zamjeriti što to svoje stajalište ne zasniva egzegetski. Novozavjetni tekstovi poznaju „ljudske i anđeoske jezike“ (1 Kor 13), a također i fenomen ksenoglosolalije (Djela 2). (Da bismo bili *fair* prema *Mouleu* valja naglasiti kako i on iznimno prihvaća neke suvremene izvještaje o ksenoglosolaliji.)

U preposljednjem poglavlju *Moule* se dotiče još jedne značajke karizmatске obnove. Za razliku od učenja (riječju ili djelom) većina tradicionalnih Crkava, Novi zavjet nam svjedoči kako treba očekivati konkretne posljedice djelovanja Duha u životu vjernika. Štoviše, prema *Mouleu*, vidljive posljedice djelovanja Duha su preduvjet sigurnosti spasenja. „Ako želiš biti siguran da si odista član Crkve, odista ugrađen u Krista, gledaj na očitovanje prisustva Duha“ (74).

Koliko je *Mouleova* knjiga usmjerena na praktičnu duhovnost vidi se i iz dodatka u kojem donosi osnovnu građu za „biblijsku liturgiju Duha“ (98). Radi se o seriji molitava zasnovanih na novozavjetnom materijalu o Duhu Svetome. Sastavljene su od kratkih, skladno povezanih fraza, a za svaku od njih navedeni su biblijski izvori.

Moule je veliki bibličar, a ujedno i čovjek koji duboko proživljava svoju vjeru. Zato njegov *Duh Sveti* ne donosi samo zanimljive stručno-teološke informacije, već potiče i na predaniji osobni susret s Bogom. Time njegova knjiga postaje uzorom kako pisati o Duhu.

Miroslav VOLF

Felix HEINZER – Christoph SCHÖNBORN (izd.), MAXIMUS CONFESSOR. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2–5 septembre 1980. Fribourg 1982, str. 438. Cijena Fr.s. 70.

Knjiga *Maximus Confessor* je zbornik radova predloženih na simpoziju u Freiburgu 1980. godine. Zbornik je objavljen u nizu *Paradosis* kao XXVI. svezak. Posvećen je Hansu Ursu von Balthasaru koji je obnovio studij djela Maksima Ispovjednika. Niz *Paradosis* sabire studije o dokumentima i o teološkoj misli Crkve prvih stoljeća. Kršćanska teologija ima svoje korijene u prošlosti i iz tih se korijena razvija kao biljka iz sjemena. Stalno, iz stoljeća u stoljeće, napreduje i razvija se.

Uvodno je predavanje održao Ireneu-Henri *Dalmais* OP o očitovanju Logosa u čovjeku i u Crkvi (antropološka i eklezijalna tipologija prema Maksimu). O korijenima i izvorima Maksimove teologije raspravljaju E. *des Places* (Maksim Ispovjedalac i Fot, Diadok), E. *Bellini* (M. tumač Pseudo-Denisa Areopagite), G. C. *Berthold* (Kapadocijski korijeni Maksima) i J. D. *Madden* (Autentičnost ranih definicija volje-*theosis*). O Maksimovim izdanjima, jezikoslovnim vidovima i o tekstualnoj kritici njegovih djela pisali su Ch. G. *Sotiropoulos* (Bilješke o Mistagogiji sv. Maksima), J. H. *Declerck* (Predaje oko Quaestiones i sumnje sv. Maksima), R. B. *Bracke* (Neki vidovi rukopisnih predaja o djelima Maksimovim), R. *Riedinger* (Lateranska sinoda iz 649. godine i Maksim),